

Eräs vaikea oikeinkirjoitusseikka

Parikymmentä vuotta sitten komeili erään lapualaisen liikkeen näyteikkunassa ilmoitus: *Täällä saa suudella alennuksella*. Ohikulkevaa vierasta mainos varmaankin pahasti hätkähdytti, mutta syntyperäinen maakuntalainen ymmärsi asian oikein; hän ei ehkä huomannut ilmoituksessa mitään ihmeellistä. Ainoastaan joku enemmän oppia saanut — esim. sellainen kuin kertojani — totesi hymyilyttävän oikeinkirjoitusvirheen: ilmoituksen laatija oli kirjoittanut r:n sijasta d:n, koska hän oli koulussa oppinut, että hänen kotimurteensa r-äännettä on silloin tällöin merkittävä kirjakielessä d:llä.

Samantyyppisiä esimerkkejä, joskaan ei yhtä hämmäntäviä, tapaa joskus eteläpohjalaisten maaseutulehtien ilmoitussivuilta, vieläpä uutisistakin Useimmiten kirjoitetaan d:n sijasta r

(esim. *kuron naiset* pro kudonnaiset), mikä on varsin ymmärrettävää, koska Etelä-Pohjanmaan murteessa on kirjakielen d:n vastineena r tai sitä suuresti muistuttava äänne. Mutta esiintyy myös sellaisia tapauksia, että kiusallinen r-äänne, jota tietysti koetaan kirjoituksessa pitää aivan erityisesti silmällä, onkin merkitty väärässä paikassa d:llä. Niinpä eräässä kärjäselostuksessa tuomarin nimeksi mainittiin *Hendy* pro Henry, eräässä kokousselostuksessa kahteen kertaan *erovuodossa olivat* pro erovuorossa olivat; mikään harvinaisuus ei postiosoitteena ole *Kadhumäki* pro Karhumäki (Lapualla). Tällöin on päädytty ns. hyperkorrektiin muotoon kuten myös alussa mainitussa tapauksessa *suudella* pro suurella. Hyperkorrektismin vaara onkin tietysti suuri, koska murteessa esiintyvä r

ääne merkitään kirjakielessä kahdella eri tavalla: joko *d*:llä tai *r*:llä.

Epävarmuutta *r*:n ja *d*:n merkitsemisessä ei tietenkään esiinny ainoastaan Etelä-Pohjanmaalla, vaan uskotavasti kaikkialla, missä äännesuhteet ovat samanlaiset, siis koko ns. *r*-alueella: suuressa osassa Satakuntaa ja Hämettä, Varsinais-Suomessa ja läntisellä Uudellamaalla. Seikka ei sinänsä ole perin tärkeä — enintään sen vertainen kuin oikeinkirjoituskysymykset yleensä. Mutta kieltä käyttävän yksilön kannalta se on kiullinen. Suomen kielessähän ei yleensä ole sanoja, joita tavallinen keskitason suomalainen ei osaisi ilman muuta »korvakuulolta» ja sen enem্পää aprikoimatta kirjoittaa. Tässä kuitenkin on poikkeus, vieläpä laadultaan vaikea. Käsitkseni mukaan esim. pelkän kansakoulun käynyt eteläpohjalainen — muista tietoni ovat riittämättömät — varsin harvoin erehtymättömästi hallitsee tämän kieliseikan. Joku paljon lueskellut, hyvän kielikorvan omaava yksilö voi ehkä olla loistava poikkeus, mutta yleensä on sanottava, että syntyperäinen eteläpohjalainen saavuttaa varmuuden *r*:n ja *d*:n merkitsemisessä vasta monivuotisen totuttelun jälkeen. Tämä tulee selvästi näkyviin koulussa, etenkin oppikoulussa, jossa oppilaiden oikeinkirjoitustaito alkaa keskiluokilta lähtien muutoin olla jotakuinkin moitteeton. Koska olen usean vuoden aikana tehnyt havaintoja siitä, missä määrin oppikoulu-laiset hallitsevat tämän oikeinkirjoitukseen, saanen seuraavassa esittää huomioni, jotka ehkä asiaa tunte-mattomalle vasta osoittavat, miten vaikea kysymys on.

Viime keväänä järjestettiin Seinäjoen tyttölyseon I luokkaan pyrkiville 145 tytölle, joista suunnilleen puolet

oli Seinäjoelta, loput ympäristöpitäjistä (Nurmo, Peräseinäjoki, Ylistaro, Ilmajoki), suomen kielen kokeessa mm. noin 90 sanaa käsittävä sanelukirjoitus. Tähän oli sijoitettu joukko sellaisia sanoja, jotka paljastivat tyttöjen oikeinkirjoitusvarmuuden *r*:n ja *d*:n suhteen. Kaikki pyrkijät kirjoittivat oikein sanat *urheilu*, *pari*, *verryteli*, *urheilijoita*, *värikkäissä*, *Hirvijärvi*, *pidän*, siis sanat, jotka ovat suhteellisen tavallisia ja tyypiltään vähemmän vaikeita. Kommelluksia sattui sanoissa *aurinko*, *vihreällä*, *radalle*, *heidän*, *huudahdin*, *erityisesti*, *uimariksi*. Yhtään virhettä näissä sanoissa tekemättä suoriutui kokeesta 116 tyttöä eli tasan 80 %. Määrä on yllättävän suuri, mutta saa selityksensä siitä, että huomattava osa pyrkijöistä oli sivistyneiden kotien lapsia, jotka kuulevat kotonansa puhuttavan yleiskieltä joka päivä, vieläpä käyttävät itsekin puheessaan *d*:tä. Jossakin Etelä-Pohjanmaan maaseutukeskikoulussa suoritettuna koe olisi ehkä antanut paljonkin huonomman tuloksen. Lisätekijänä on otettava vielä huomioon, että 10—15 % pyrkijöistä oli karjalaisen siirtoväen lapsia, joille ko. kieliseikka ei tuota kirjoituksessa minkäänlaisia vaikeuksia.

Joka tapauksessa 29 tytöllä, siis 20 %:lla koko joukosta, oli *r*:n ja *d*:n merkitsemisessä vaikeuksia. Yksi heistä teki peräti kolme virhettä, kuudella oli kaksi virhettä ja 22:lla yksi. Kömmähdyksiä aiheuttaneista sanoista mainittakoon virheelliset muodot sekä kuinka monella pyrkijällä virhe esiintyi:

audinko 1	vihdeällä 7
uimadiksi 1	vihdällä 1
heihän 1	vihdälä 1
edityisesti 1	

radale 1	huhahdin 5
radarle 1	huudahdin 2
raralle 2	huudahin 1
dadalle 2	huudadi 1
	huudandin 1
	huurahdin 4
	huurahdin 1
	huudahrin 2

Olen ottanut mukaan tilastoon myös sellaiset virheet kuin *heihän*, *radale*, *huudandin*, *huudadi* ja *huhahdin*, jotka eivät ole varsinaisia *d*-virheitä. Ne on kuitenkin esitettävä tässä yhteydessä, koska ne aivan selvästi ovat johtuneet *d-r*-kysymyksen aiheuttamasta epävarmuudesta. Se ilmenee siitä, etteivät ne ole yksinäistapauksia, vaan esim. viimeksi mainittu *huhahdin* esiintyi viidellä tytöllä.

Huomautin edellä, että kokeen tulos oli yllättävän hyvä. Siitä huolimatta tilasto osoittaa suurta avuttomuutta: voidaan sanoa, että noin neljäs osa neljä vuotta kansakoulua käyneistä 11—12-vuotiaista etelä-pohjalaisista lapsista tuntee itsensä epävarmaksi joutuessaan kirjoittamaan sellaisia äidinkielenä sanoja, jotka sisältävät *r:n* tai *d:n*.

Entä millainen on kehitys oppikoulussa?

Vähänkyrön yhteiskoulussa, jonka oppilaat olivat viittä kuutta naapuripitäjääläistä lukuunottamatta omasta pitäjästään, merkitsin tätä kysymystä valaisevaa aineistoa muistiin kolmen vuoden aikana. Oppilaiden spontaanisista kirjoitusesityksistä, siis aineista ja toisten lukuaineiden kokeista, kertyi seuraavanlaisia virhemuotoja:

I luokka: *suudet*, *muorostaa*, *padas*, *suodittaa*, *uhdiksi*, *torellinen*, *vuoren*, *Saada* (= Saara), *pyödällä*, *arjektiiv*, *ardektiivi*, *pdonomini*.

II luokka: *edehdyimme*, *saidaudesta*, *hiihrettyäni*, *lährimme*, *tien viedessä*, *uurrelleen*, *hedättää*, *kahlehrittu*.

III luokka: *kiiduhtaa*, *rysährys*, *saa-delle*, *suodittivat*, *kiidollisuurella*, *pyödällä*, *puristi päätään*, *toreta*, *viedaisiin*, *pyöditimme*, *heivän*.

IV luokka: *yditin*, *orottaa*, *uurrelleen*, *karehdittava*, *tien viedessä*, *preedioille* (= *preerioille*).

V luokka: *erustaja*, *orjuuren*, *pyödällä*, *lauroituksen*, *ehrottaisi*, *kirjallisuuren*, *Hendik*, *Turod* (= Tudor), *orottaa*, *suuden*, *laarittavaksi*, *käyrä*, *vuoressa*, *huurahdin*.

Tässä vain osa esimerkeistä. Havaitaan, että hyperkorrekkeja muotoja on runsaasti, enemmän kuin toista virhetyyppiä (*r* pro *d*). Se tietysti kertoo tehostetusta tarkkaavaisuudesta, mutta myös pelosta, että tulee kirjoittaneeksi *r:n* oudon *d:n* asemesta, jota ei tahdo osata kunnolla edes ääntääkään. Sanansisäinen *ri*-yhtymä näyttää houkuttelevan oppilaita hyperkorrektismiin yleensä erittäin herkästi (*suodittivat*, *uimadiksi*, *yditin* jne.), mitä taas ei voida sanoa vastaavasti *di*-yhtymästä (*laarittavaksi*, *lährimme* jne.). Mitään johdonmukaisuutta ei muuten ole todettavissa, vain se, että harvinaiset ja vierasperäiset sanat, kieliopilliset termit jne. aiheuttavat eniten kummelluksia.

Olen myös suorittanut kokeita ns. virhekirjoituksilla, jotka oppilaiden on pitänyt korjata mielestäänsoitettomaan asuun. Niiden avulla on ollut mahdollista tehdä huomioita, miten he selviytyvät joidenkin tiettyjen sanojen oikeinkirjoituksesta. Esitän vielä tuloksia niistä. Sana mainitaan siinä muodossa, kuin se oli virhekirjoituksessa.

meidän

III lk (32 opp) oikeita 100 %, V lk (14 opp.) 92.8 %.

naapudin

III lk oikeita 100 %, V lk 100 %.

voira

III lk oikeita 96,9 %, IV lk (20 opp.) 100 %, V lk 92,8 %.

naudahrin

III lk oikeita 96,9 %, IV lk 100 %, 4 lk 100 %. Seinäjoen tyttölyseon V lk (47 opp.) 100 %, VI lk (45 opp.) 97,8 %.

huudahrin

III lk oikeita 34,4 %, IV lk 40 %, V lk 85,7 %. Seinäjoen tyttölyseon IV lk (41 opp.) 68,3 %, V lk 76,6 %, VI lk 95,6 %.

kadehrimme

III lk oikeita 28,1 %, V lk 78,6 %. Seinäjoen tyttölyseon IV lk 56,1 %, V lk 55,3 %, VI lk 73,3 %.

Kaikki r-d-tapaukset virhekirjoituksessa, jossa esiintyi mm. kolme viimeksimainittua sanaa, kirjoitti erehtymättömästi oikein Vähänkyrön yhteiskoulun III lk:lla vain 18,8 %, IV lk:lla 50 % ja V lk:lla 64,3 % oppilaista, Seinäjoen tyttölyseon V lk:lla 53,2 % ja VI lk:lla 71,1 % oppilaista.

Viimeksi mainitut prosenttimäärät puhuvat karua kieltään oppilasmassojen epävarmuudesta tässä suhteessa. Kehitys tapahtuu vain verkalleen vuosien kuluessa. Niinkuin huomataan, jo alaluokilla opitaan kirjoittamaan sangen varmasti kaikkein tavallisimmat sanat (esim. meidän, naapurin, voida), kun taas sellaisten sanojen suhteen, joissa esiintyy kaksi d:tä tai d ja r (esim. naurahdin, huudahdin, kadehdimme), ilmenee suurta epävarmuutta vielä keskikoulun ylimmällä luokalla — eräitä se vaivaa vielä tämän jälkeenkin. Viimeksi mainittujen »vaikkeiden» sanojen suhteen voi tehdä sen havainnon, että ensiksi saavutetaan varmuus johtimeen kuuluvasta d:stä, kun taas vartaloäänteen suhteen ollaan jatkuvasti epävarmoja. Virheelliset muodot ovat siis enimmäkseen tyyppiä *karehdimme*, harvemmin tyyppiä

kadehrimme. Suhde on ollut pienimmillään 4:1, tavallisimmin 10:1, mutta myös 20:1 tai ei luokan tekemästä kymmenestä virheestä yksikään ole ollut jälkimmäistä tyyppiä.

Huomautan vielä, että vähäinen epätasaisuus esittämissäni prosenttimäärissä johtunee suurelta osalta siitä, että karjalaisen siirtoväen lapsia on toisilla luokilla enemmän, toisilla vähemmän. Yleensäkin on otettava huomioon — niinkuin jo alussa viittasin — että heidän mukanaolonsa antaa eteläpohjalaisten taidosta tässä suhteessa väärän kuvan, so. liian hyvän. Muuten järjestin kokeet kummassakin koulussa täysin yllätyksellisesti tai puhumalla oppilaille vain välimerkkikokeesta, jossa tulisi olemaan muitakin korjattavia virheellisyksiä. Vasta kokeiden jälkeen neuvoin heille keinon, miten d-r-virheitä parhaiten voi välttää: että olisi taitvuteltava sanaa ja mikäli löytyy sellainen muoto, jossa r:n kohdalla on t, kirjoitetaan heikkoasteiseen muotoon d eikä koskaan r.

Lukioluokilla en tällaisia kokeita ole järjestänyt, koska r-d-virheet ovat ylen harvinaisia — harvinaisia senkin vuoksi, että niitä tietoisesti kierretään, kuten olen kuullut. Kuitenkin niitä vielä yläasteillakin esiintyy, käsitykseni mukaan pojilla enemmän kuin tytöillä. Lieneepä eteläpohjalaisen kokelaan ylioppilasaineessakin ollut tällainen virhe useammin kuin kerran; viimeinen kuulemani esimerkki *Simpsonin vuodelle* on vuodelta 1945. Eivätkä akateemisen loppu-tutkinnon suorittaneenkaan henkilön kirjoitukset ole tässä suhteessa moitteettomia. Pari vuotta sitten kertoi muuan rehtori-pappi, että hänen pastoraalityönsä kielellinen tarkastaja löysi siitä neljä d-virhettä.

Sanomattakin on selvää, että r:n ja d:n sekoittaminen aiheuttaa länsi-

suomalaisissa kouluissa kielten opetukselle erittäin suuria vaikeuksia. Käännöskirjoitukset vieraaseen kieleen, jotka alaluokilla ovat niin määrävässä asemassa, ovat monen oppilaan kauhu pelkästään jo oikeinkirjoitusseikkojen vuoksi. Ei ole mikään ihme, että joku keskikoululainen kirjoittaa *staren* pro *staden*, *huduran* pro *hurudan*, *trorre* pro *trodde*, *odet* pro *ordet*, *djud* pro *djur*, jotka kaikki on poimittu heikäläisten vihoista. Hänhän ääntää kotimurteensa äännesysteemin vuoksi *v a r äter björnen*, vaikka tarkoittaa *v a d äter björnen*. Samaa sekaannusta voi jatkua niinkin pitkään, että ylioppilaskokelas

kirjoittaa saksassa *Bereutung* pro *Be-deutung*, mikä sekin on faktillinen esimerkki viime keväältä.

Kysymyksessä on siis länsisuomalaisille erittäin vaikea oikeinkirjoitusseikka. Ylioppilaskokelaalta voidaan vaatia tässä suhteessa erehtymätöntä vaistoa, mutta Ylioppilastutkintolautakunta ei nykyisin enää hylänne ansiokasta ainetta yhden *d*-virheen vuoksi, kuten olen joskus kuullut tapahtuneen. Vieraiden kielten kannalta asia on vielä pahempi, koska apuneuvoksi ei voida antaa edes astevaihtelusäännön kaltaista ohjetta, johon äidinkielen opetuksessa voidaan turvautua.

AULIS OJAJÄRVI